

תכונות תרגול הישן והמסתעף לענין הלעגהורן¹⁴

בנידון מסורת התרגולים, העיקר הוא שמתחילה צריכין להכיר מהו התרגול הישן בלי שינויים. ואע"פ שמלפני שהגיעו תרגולים החדשים לא היתה שום מקום להיות נבוכ בזה, שהרי התרגולים היו מסתובבים באשפות ושדות ובכל חצרי הבתים ולפעמים אפי' בתוך הבתים עצמן, מ"מ אחר שנתפשט תרגולים החדשים ונתרגלו בהרבה מקומות לבני התערובות, מצינו לפעמים מבוכה בענין זה.

עד כדי כך, שבשנת תרצ"ג, - שבעים שנה לאחר שנתפשט תרגולים הגדולים החדשים, העיר עורך קובץ חדשה [בקובץ הלכה למעשה, שנה א' מחברת א'] על ג' שינויים¹⁵ שיש בתרגול 'לעגהארן' משאר התרגולים שהיה רגיל בהם, והראשון בזה שהם קטנים ביותר - דהיינו שאינו גדול כמו התרגולים הגדולים החדשים [ותערובתם] שהיו משונים בזה שהם גדולים ביותר, אלא הוא כתרגולים הפשוטים הישנים!, נמצא שנתהפך המשונים בהבלתי משונים, שלאחר שנתרגל להמשונים, חושבים שהבלתי משונים הם המשונים!¹⁶

[וכן מצינו שבנידון ה'פאוועראלעס' (משנת תרצ"ב ואילך), לא דיברו כלל מענין נוצות הרגליים. וכן כמעט לא דיברו על גודלו. והיי' כהנ"ל כיון שנתרגלו לזה במשך השבעים שנה.] וכש"כ בזמנינו, אחר שנשחטים רק עופות הפטם הידועים, ובבתי השחיטה וב'כפרות' רואין רק עופות הללו, יש מקום להיות נבוכ מהו צורת התרגולים האמיתיים.

ולכן ראוי להמחיש תחילה, מהו צורת ותכונות תרגולים הישנים בלי שינויים. ובאמת כבר הארכתי בזה בקובץ קובץ עץ חיים (קובץ כ"ה) וביותר אריכות בקובץ גינת ורדים (קובץ ל"ד בתחילת המאמר), אבל מרוב פשיטות הענין (מתוך ציורים רבים ישנים ועתיקים מתרגולים הפשוטים¹⁷, ומתוך התשובות המרובות שמתארים שינויי תרגולים החדשים שלא היו בתרגולים הישנים, וכן להבדיל, מכתבי העמים שמתארים תרגולים החדשים והישנים) לא רשמתי שם מקורות ע"ז. ורק לאחר שעוררו כמה קוראי המאמר להביא ראיות ע"ז, רשמתי דברי האחרונים בתשובותיהם המרובות שמתארים שינויי תרגולים החדשים [קוטשין¹⁸] שלא היו בתרגולים הישנים¹⁹, ועי"ז יוצא לנו ציור

¹⁴ בסוף עריכת המאמר הגיע לידי דברי הרה"ג יהושע הערשקאוויטש שליט"א, ורשמתי בתוך דבריי כמה הערות על דבריו, ועוד חזון למועד בעזהשי"ת. עפ"י בקשת עורכי הקובץ קצת בהבאת מקורות הדברים של חיבורי אוה"ע, ומי שרוצה להשיג המקורות במילואו יפנה kashrushabusor@gmail.com, ואשתדל בעזהשי"ת לשלחו.

¹⁵ א' שהם קטנים, ב' תחת האזנים גבשושית הנוטה למראה געל, ג' מטיל יותר ביצים, לקמן יבואר דאדרבה כן היה בתרגולים הישנים, והפלגת הטלת הביצים נעשה ע"י סלקציה.

¹⁶ ודלא כמ"ש הרב יהושע הערשקאוויטש שליט"א במאמרו שפורך "קובץ הלכה למעשה" לא היה רגיל בצורת הלעגהורן משום שנשתנה צורת הלעגהורן ממה שהיה, דהיינו שמתחילה היה קטן, וע"י הכלאה נעשה גדול יותר, בגובה קומה, וכשליש יותר ארוכה, ורגליהם יותר ארוכות וצהובות, ומטילות כשלש מאות ביצים לשנה, ולכן שכשהביא הלעגהארן לאונגארן אחר ההכלאה, לא היכירו אותו, כי לא הי' דומה לתרגולים שהי' בידם [שהלעגהורן שהובא לאונגארן (אחר שנתגדל כהנ"ל) היו קטנים ביותר משאר מיני תרגולים], ע"כ, שדברים הללו אינם מובנים, ופשוט. (ומש"כ אודות הפלגת ההטלה [300 שטיק], זה אינו אלא ענין של בחירה (סלקציה), דע"י הרכבה לא שייך שיטיל יותר ביצים, דבאיזה מין המטיל ביצים כ"כ הרבהו?!), ובלא"ה אינו נוגע לצורת התרגול (שיאמר ש"לא הכירו אותו").

¹⁷ בקובץ עץ חיים קובץ כ"ה, הבאתי (עמו' רל"א) ג' ציורים מתרגולים מלפני אלפיים שנה (ב' תרגולים ותרגולת א'). יש שם גם ציור תרגולי לעגהורן משנת תרע"א. לאומת זה, הבאתי שם ציורי קוטשין ובראמא, עי"ש.

¹⁸ בעץ חיים שם, הבאתי בהערה ד' (עמו' רכ"ו) רוב השמות שנזכרו בתשובות, וביניהם 'קאחין' 'קאחין כינא' 'כינעזישע' 'קבריצער' 'וועללישע', עי"ש.

¹⁹ בעץ חיים שם (עמו' רכ"ט-ר"ל), הבאתי בקיצור רשימה של י"ז שינויים (והם רוב השינויים) שנזכרו בהאחרונים, עי"ש.

התרנגולים הישנים ברור פרוש כשמלה, ולא נשאר שום מקום להיות נבוכ עוד. ואחזור כאן בקיצור על דברים הנ"ל, ובזה יובן שהלעגהארן היינו תרנגול פשוט ישן בלי שום שינוי.

הגדלות

שינוי הבולט הניכר בקלות לעין כל רואה, היתה שגדולים הרבה מתרנגולים הישנים, וזה נזכר כמעט בכל התשובות.²⁰

ובפרטיות כמה משקל הישנים והחדשים, אע"פ שהדבר מפורש בכתבי העמים מהתקופה שהגיע ה'קוטשין', משקל כובד גופם ומשקל כובד גוף הישנים, רצון יראיו שלא להסתמך על דברי העמים, לכן נביא כאן מס' חן טוב (לר' אהרן צבי פרידמאן) הנדפס בנוא יארק בשנת תרל"ה, שבו מבואר משקלם [והכוונה למשקלם הסופי כשהם בשיא גדלותם]:

כעת נמצא פה באמריקא כו', המין הא' מתרנגולים, הוא המין אשר נמצאים במדינת פולין ואשכנז, שהם לערך משלושה ליט' עד חמשה ושישה ליטרות, ומראיהן של נוצתן-לבן, שחור, אדום, נקודים, וברודים. ועל דרך זה (שצורתם ומשקלם שווה להנ"ל) נמצא מין שחורים בנוצתן מראה אחת לתרנגול ותרגלת שחור כזפת, וכרבלתין סביב לאזניהם²¹ הם מראה לזור (היינו ככחול [עי' רש"י חולין מ"ז ע"ב ד"ה ככחול. וכ"ה עד היום בלשון פוליש]) ונקראים שפאניעשע (Spanish)²².

והנה נמצא גדולים מאוד- מששה ליט עד י"ב ליט ועוד יותר, וכל מיני צבע בנוצתן ונקראים וועלעשע (משמע שהיהודים בנוי-יארק קראו אותן כן, ואפשר שם זו הגיע להם מפולין, ודו"ק.). ומין קטנים כתורים- היינו מליט עד ב' ליט', ואינם גדולים יותר מתורים ובני יונה (נקרא בכלליות בשם bantam), עכ"ל ספר חן טוב.

והיינו שמשקל תרנגולים הישנים היתה מבין שלשה עד חמשה ושישה פונט [מ"ש בחן טוב ליטרות' הוא כינוי ל'פונט' האמריקאי] (כמובן ר"ל שהנקבות היו יותר קרוב לג' פונט והזכרים יותר קרוב לה'-' ו' פונט), וכן ה'ספאניש'-'מינורקא' הנפוץ אז לא היתה גדול מזה²³, והחדשים, דהיינו ה'קוטשין' (שהי' נקרא גם 'וועלישע') היה מששה עד י"ב פונט, ואפי' גדול יותר. [וה'באנטאם' הקטנים היו מפונט א' עד ב' פונט]. (וכ"ז מתאים להמשקלים שנכתבו בכתבי העמים).

צורת הגוף

²⁰ ונצטט לשונות האחרונים: גדולים מאוד, גדולים הרבה מהישנים, גדולים וכבדים מהם, גדולים יותר, וגדולים המה, שינוי גדול בגדלו, משתנים בגדלם. העופות הגדולים, התרנגולים הגדולים, תרנגולים חדשים הגדולים, התרנגולים הגדולים אשר חדשים מקרוב באו. וכהנה. ומ"ש ר"ד אולמאן "שהם גדולים מעט", כנראה מדבר על התערובות.

²¹ כוונתו למה שמכונה 'ערלת האוזן' ear-lobe, דבתרנגולים הישנים הוא לבן [ובתרנגולים החדשים הוא אדום כדלהלן]. ובלגהורן שעורו געהל ולא לבן, הירקות מתפשט גם ללבנונית ה'ערלת האוזן', וכן הוא ג"כ במקצת משאר זני תרנגולים הישנים (שכאמור 'ערלת האוזן' לבן), היה בו נטיה לכחול, כן נכתב על כמה זנים בזמן ההוא, כולל ה'ספאניש' [עי' ב"Mar] (The Farmers' Register Vol. IV No. 11, [1837] "עמו" 166 [העתק מ" British Quarterly Journal of Agriculture]. וכנראה הוא מתלי תלוי ב'כחולת' הרגליים [דצבע ה'כחול' (דהיי' 'גרעי') שבקשקשי הרגליים נכנס גם לערלת האוזן], (וכמו בצהבות הלגהורן).
²² ה'ספאנישע' הנ"ל, אינו ה'ספאניש' המפורסם כהיום- דמלבד 'ערלת האוזן' גם פניו הוא לבן ולא אדום כשאר התרנגולים, דממ"ש "סביב לאזניהם" מבואר דלא כוון לעור הפנים אלא לערלת-האוזן, (וכן לא מצאתי כתוב שגם בפניו הלבן פעמים ינטה לכחול). ובזמן ההוא הי' נקרא בשם 'שפאנישע' גם מה שנקרא היום 'מינורקא', והי' נק' גם רעד-פאיסד-ספאניש' [Red-Faced-Spanish].

²³ Fundamentals in Poultry Breeding; pg. 18:

Until toward 1900 Minorca and Leghorn types in America were not at all clearly differentiated. **Most of the Minorcas distributed throughout the country were little, if any, larger than good-sized Leghorns.**

AMERICAN POULTRY ADVOCATE no. 133 (vol. XII no. I. Dec. 1903). pg. 3398:

The Spanish Fowl: The name Spanish has been made "use of for quite a number of separate types of fowl. We can remember when a fowl very much like our present-day **Black Minorcas, only not so large, was called Spanish.** Another type was called Whiteface Black Spanish...

ואפי' בשנת תרע"ב, עדיין לא היתה ה'מינורקא' גדול הרבה, וגם לא היו תמיד יותר גדולים:

Principles and Practice of Poultry Culture. J.H. Robinson, 1912. pg. 364-365:

In general outlines the Minorca, as distinguished from the Leghorn, is an enlargement of the type, showing more straight lines and angles, because of its greater size. ... **The ordinary Black Minorca stock is distinguishable from the Black Leghorn only by the color of the skin, and (usually, not always) by its slightly greater size.**

כללות תמונת גוף הישנים, שהגוף משוכה ועומדת בערך חצי זקוף, מתואר היטב בשו"ת יד יצחק (סי' מ"ח) בזה"ל: משונים בתוארם וקומתם- דהיינו שתואר שלהם נוטה לעיגול, ושל מדינתנו לרוב המה נוטים לאורך, וקומתם רבו הרבה משל ארצינו, עכ"ל. [ובתשובת ריא"א לאנדעסבערג (בשו"ת לבושי מרדכי סי' מ"ד) הזכיר נמי שינוי תוארם וז"ל: האמת שהמה משונים מאוד מאוד מתרגולים שלנו- טבעם ומהותם אורחם ורבעם, וגם מראיהם כרבליהם ותארם אינם כתרנגול הביתה (עכ"ל). וכן בשו"ת בית יצחק (סי' ק"ו) ועוד כמה תשובות הזכיר שמשתנים בתוארם.]²⁴

צורת הזנב

זנב התרגול עולה למעלה, וז"ל בפ"י סידור התפילה לרוקח (הבאתיו בגינת ורדים הערה י"ד). אשר נתן לשכוי בינה וכו', לפי שכל העופות [זנבותם] למטה יורדין, ולתרגול למעלה וכו'. [ונסח הקטע הנדפס בקובץ ישורון כ"ב (תש"ע) הוא: לפי שכל העופות זנב שלהם למטה יורדין, ולתרגול למעלה וכו'.]

ובזנב הזכר יש נוצות נוספות על גב ובצד הזנב [נקראו 'סיקעלס' (sickles) שפירושו מגל] העולים יותר ומתעגלים שוב למטה כמגל. וכן מוזכר בשו"ת יד הלוי בזה"ל: נוצות זנבו (-של החדשים) קצרה, - אין לו נוצה כשאר תרגול שהדרה זנבו ומתעגל. וכע"ז כתבו בכמה תשובות שזנבו קצר, וז"ל באר היטב עה"ת [תרכ"ז]: וגם נוצות הזנבות קצרות מבתרגולים שלנו.²⁵ (ב'קוטשין' הזנב אכן עולה למעלה, אלא הוא זנב קצרה ואינו מתעגל (בזכר), אבל ב'מאלעי' ו'קורניש' הזנב יורד למטה, בפרט אצל הזכרים.)

העצמות

העצמות הן דקות וקלות (בפרט בארכובת הרגליים), ולא עבים כהחדשים. ענין זה נזכר בבאר היטב הנ"ל וז"ל: ופרקים התחתונים של רגליהן יותר גדולים ועבים מבתרגולי' שלנו. ובעל שו"מ (בס' זכרון אברהם) כת': והמה ג"כ רחבים יותר קצת ברגלים מתרגולים שלנו. וכן בבנימין זאב אחרון הזכיר: ועבי הרגלים. וז"ל בס' תאומי צביה: ששוקיהם ורגליהם ארוכים ורחבים. ואפשר זהו נמי כוונת המכתב סופר במ"ש: משונים קצת בגובה קומתם, וחוזק בנין גופם.

הכרבות

יש להם כרבות אדום 'רגיל' (שעולה ממנו הרבה חודים בשורה אחת) וגדול המעטף הראש, וכרבות הנקבה יותר קטנה, (ובכמה זנים [ובניהם זן 'לעגהורן'] כרבות התרגול גדולה (אבל לא כמו הזכר) [וכיון שאינו חזק כ"כ ככרבות הזכר, לכן מתקפל לצד א', בפרט לאחר שמתחלת להטיל ביצים, וככל שכרבלתה גדול יותר מצוי שיתקפל]. בענין הכרבות, בדברי הימים (א' בפסוק ט"ו כ"ז) "ודוד מכורבל במעיל בוץ" פרש"י, מעוטף (וכ"ה בתרגום), כמו בדניאל (ג' כ"א) "וכרבלתהו", דוגמא כרבלתא דתרנגולא, עכ"ל. ובדברי הראשונים (לענין צורת אות מ"ם. -כתרי אותיות לתפילין לר"י החסיד, ברוך שאמר, ואלפא ביתא [לר' יו"ט מיהלויזן] בא"ב השני) מבואר דמלבד שעוטף הראש, גם נמשך ועובר את אחורי הראש.

²⁴ הבאתי זאת בגינת ורדים בהערה י"ט, והבאתי שם גם ציורים להראות הבדל צורת תרגול הישנים לעומת החדשים, עיי"ש.

²⁵ ועי' בעיתון 'המגיד' שנה תשיעית גליון 50 [טבת תרכ"ו] וז"ל: בראשונה הביא (-בקונט' 'עוף טהור') גב"ע מהר' מו"ה חיים יצחק אייזק [היילפרין] נ"י שהי' אבד"ק באטושאן ולסוף ימיו תקע אהלו בעה"ק צפת, וז"ל- ע"ד העופות, מה שאתם כותבים כי משונים הם משלנו שיש להם רגלים גבוהות יותר מדי, ואין להם זנבות, לפי דעתי אין להקפיד בזה, כי הרי יש כמה כבשים שאין להם אליה, עכ"ל, ובמח"כ נפלא איך יצא דבר כזה מפיו, וכי מה דוגמא יש לדין עופות אל כבשים, עופות צרי' למסורה- ואם לא נודע לנו מקור מוצאו אסור לאכלו, משא"כ בבהמות כל שיש לו סמני הטהרה טהור הוא- אף אם [אין] לנו מסורת טהרה עליו בפרט, וכו', וזה תואר העופות במדינתנו- רגליהן גבוהות מותר מערך גופם, וצוארן ארוך, זנב אין להם, ומשונות בקולן מהתרגולי' הידועי', ונקראי' אצלנו בשם לעז "קאחינחא הינער", דברי המעטיר, אברהם מארקאוויטש מהוש. עכ"ל.

היינו שכרבות התרגול מעטף [ועובר] את ראשו. ודלא כ'מאלעי' ו'קורניש' וכן ה'בראמא' שאין "כרבלתו" מעטף ראשו, אלא יש לו רק גבשושית למעלה מחרטומו על מצחו, ועולה רק קצת ע"ג פני הראש.²⁶

והנה לה'קוטשין' יש כרבות רגיל- רק שאינו גבוה כ"כ, וכן הזכיר בשו"ת יד הלוי: תיאור של תרגולי קאכין-חינא כו' וכרבלתו של הזכר קטנה. וכן בשו"ת מהרי"א (סו"ס צ"ב): וגם אין כרבלתו גדול כ"כ. וז"ל בדרכ"ת (ס"ק ל"ד): ואין להם כרבלתא גדול כ"כ כפי ערך כמו תרגולים שלנו.

כרבות משונה

אולם במהר"ם שיק כתב בזה"ל: ואין להם כרבלתא. וז"ל ר"ד דייטש (גורן דוד ח"ב סי' י"ב [תשו' ב']): חדא דהתרגולים שלנו יש להם כרבלתא, ומוזכר בשבת דף ק"י ע"ב הרוצה שיסרס תרגול יטול כרבלתא, ואילו האקאקאחינא אין להם כרבלתא כלל, -אך אותם שהם מורכבים מדין כבר נמצא להם כרבלת, אבל כל שנולדו מזכר ונקבה דידהו אין להם כרבלתא כלל. [וכ"כ בתשובה שכתב לירושלים לרע"י שלזינגר- נדפס בקובץ נזר התורה חוב' כ"ז].

וברור דכוונתם ל'כרבות' משונה כמו גבשושית, שאינו נחשב לכרבות אלא גבשושית בעלמא, ולכן כתבו שאין להם כרבות. ואף שלמעשה שפיר ה' לה'קוטשין' כרבות רגיל [קטנה], אבל בה'בראמא- פוטר' איכא רק 'פי-קאמב' כמו ב'קורניש', וכיון שלא ה' בקי לחלק בין 'קוטשין' ל'בראמא' [ראה גינת ורדים שם הערה כ"ט], לכן נר' שהם דיברו אודות ה'בראמא'.

[והדבר משה אכן כתב בהבדל ה'קוטשין' מה'בראמא' (מהדו"ת סי' ג') בזה"ל: וגם אפשר להכיר התרגולים בכרבלתן, כי בהמין הא' הכרבל עומד זקוף, ובהמין הב' תמיד הכרבל מונח כפוף. ועי"ע בתשו' אבד"ק גרוס-ווארדיין [הנ"ל] וז"ל: וגם מראיהם כרבליהם ותארם אינם כתרנגול הביתה. ויש לדון אם כוונתו ל'קוטשין' שיותר קטנה או ל'בראמא' שמשונה לגמרי, ודו"ק.]

שינוי פרצוף

באמת נמצא עוד שינוי בהפוסקים שכנראה הוא משינוי ה'מאלעי' ו'קורניש' ולא ה'קוטשין', וכנראה כוונתם לה'בראמא' כהנ"ל, והוא מ"ש בקונט' דרך נשר: שיש שינוי גדול בפרצופו וגדלו ומנהגו כו' וכ"ז אינו בעופות קובריצי שלנו. וכ"כ בגורן דוד [הנ"ל]: והנה בפרצוף ודאי אין אלו דומים. והיינו דב'מאלעי' ו'קורניש' וכן ב'בראמא', יש עצם הבולט מעל עיניהם (בדומה ל'גבות עינים'), ונראה כאילו הם זועמות, ונותן להם צורה פראי כמו הנץ.

צבע הביצים

צבע הביצים הוא לבן²⁷, וזה נזכר בהרבה תשובות שביצי תרגולים החדשים משונים בזה שהם געהל וברוין. לדוגמא, ר"ש קלוגר [האל"ש סי' קמ"ג]: ע"פ הרוב ניכרים כי ביצים שלנו קליפתם לבנה ושלהם

²⁶ ובגמ' חולין [ס"ג ע"א], "דוכיפת"- שהודו כפות, תנ"ה "דוכיפת"- שהודו כפות וזהו שהביא שמיר לבית המקדש. פרש"י, שהודו כפות- כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם, והוא עוף גדול כתרנגול, וקורין לו פוא"ן שלבי"א. וזהו שהביא שמיר למקדש- דהא 'נגר טורא' מתרגמין ל'י', והוא תרגולא ברא, ובגיטין בפרק מי שחזו מפרש מאי עביד ב' דמגנר ב' טורא, עכ"ל. נמצא שדוכיפת הוא מין תרגול ברא שכרבלתו עבה ונמוך ולכן נר' שכפולה לתוך הראש וכפות.

ותואר זו מתאים לכרבות משונה הנמצא בכמה סוגי תרגולים ישנים, שצורתו ככרבות עבה ונמוך שיש בו קוצים נמוכים הרבה ובאחוריו הוא מסיים בקוץ כמו קרן, ובענגליש נק' 'רוז-קאמ' [ומלפני מאה וחמישים שנה ה' נק' בשם 'דאבעל-קאמ']. ובס' חן טוב הנ"ל כתב דאכן לא אכלו אז באמעריקא תרגול שיי"ב כרבות זו.

וכ"ש שנכלל בזה מיני 'כרבות' השונות של 'מאלעי' ו'קורניש' וכדו', שהם גבשושית אדומה נמוכה ועבה במצח וקצת על פני הראש.

²⁷ קודם שהגיע תרגולים החדשים היו ביצי התרגולות דוקא לבנות, וז"ל האור החיים בס' פרי תואר סי' פ"ו אות ד'. לכן כל ביצה המנוקדת בנקודות שחורות, או שקליפתה אינה לבנה, ה"ז יצתה מכלל ביצי תרגולות ואווזין המצויים בינינו שהם לנו בחזקת טהרה, ויכול לה' דטמאים הם, ואסורים אפי' בזמן הזה, דכמו שאין מצויים טמאים גם אין מצויים הטהורים, עכ"ל.

וז"ל בכף החיים (באות כ"ב). וכן פעם הביאו פה בעיר קדשנו ירשת"ו ביצים כמו ביצת תרגולת, אלא שהי' בקליפה שלהם מעט ירקות, ואינה לבנה כמו קליפת ביצת תרגולת, והעידו שפעם א' ג"כ הביאו מזה הביצים מקדמת דנא לפני הב"ד, ואסרום משום ביצי עוף טמא כו', וע"כ צריך אדם ליתן דעתו ע"ז מפני שאין הפרש ביניהם לביצת תרגולת- אלא מעט הירקות כנז', עכ"ל. (ועי"ע בגינת ורדים הערה ז').

קליפתן ירוק שקורים געל. שו"ת יד הלוי [הנ"ל]: ביציו משונים לאדמימות ושחרות. קונט' כנפי נשרים: ביציהם אדמדמות.²⁸

ערלת האוזן

יש עוד נקודה שאינה נזכרת בדברי האחרונים, והוא צבע של מקום אצל האוזן הפנוי מנוצות המכונה 'ערלת האוזן' (ear lobe), שבתרגולים הישנים הוא בצבע לבן, ובהחדשים צבעו אדום (כהכרזות). למעשה ענין זה בדר"כ מתלי תלוי בצבע הביצים (שה'ג'ינס' לצבע הביצים מקושר עם ה'ג'ינס' לצבע 'ערלת האוזן', וקשה להפרידם), שבתרגולים הישנים המטילות ביצים לבנות יש להם 'ערלת האוזן' לבנה, ותרנגולים החדשים שמטילות ביצים אדומות (ברוין) יש להם 'ערלת האוזן' אדומה. (ואצל הישנים בדר"כ הצבע הוא לבן עזה, אבל לפעמים הלבניות נוטה לכחלות [וכהנ"ל בס' חן טוב], וב'לעגהורן' שעורו חרטומו וקשקשי ארכבותיו צהובים, לפעמים הלבניות נוטה לצהבות [וכדלעיל בקובץ 'הלכה למעשה']).

התנהגותם

ובענין התנהגות תרגולים הישנים, שהם מאד 'אקטיב' (active) ו'מעופפות' קצת. עי' ויק"ר (פר' ה' פיס' ה') "הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר" (ישעי' כ"ב) - טלטול אחר טלטול, ארשב"נ כהדין תרגולא דהוא גלה ואזל מן אתר לאתר, ע"כ. וכן בויק"ר (פר' י"ב פיס' א') "והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל" (משלי כ"ג) - כהדא אילפא דמטרפה בפליגות דימא - נחתא וסלקא נחתא וסלקא, "וכשוכב בראש חבל" - כהדין תרגולא דיתב בריש חבל - אזיל ואתי אזיל ואתי. ע"כ. היינו שהתרגול הוא 'אקטיב' וכסדר אזיל ואתי. וע"ע בגמ' ביצה [כ"ד ע"א] היכי דמי מחוסר צידה, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל כל שאומר הבא מצודה ונצודנו, א"ל אביי והא אווזין ותרגולין שאומר הבא מצודה ונצודנו ותניא הצד אווזין ותרגולין ויוני הרדיסאות פטור, אמר רבה בר רב הונא אמר שמואל הללו באין לכלובן לערב והללו אין באין לכלובן לערב וכו'. (דהיינו שבמשך היום הם משוטטין נע ונד, ורק לעת ערב חוזרין לכלוב. [ודלא כה'קוטשין' שכל היום אינו מתרחק מן הכלוב]).

ובויק"ר (פר' י"ב) הנ"ל, מבואר שהתרגול פורח ליתב בריש חבל [וכ"ה באסת"ר (פר' ה' פיס' א')]. ופי' שם מהר"ז: התרגול שטבעו שלעת ערב פורח לו למקום גבוה להיות שם כל הלילה. [וכ"מ בגמ' שבת [ע"ז ע"ב] מ"ט האי תימרא דתרנגולתא מדלי לעילא, דדיירי אדפי ואי עייל קרטא מתעוורא. פרש"י, משום דדייר אדפי - שעולה בלילות על הקרשים והקורות, צריך שיעלה התחתון על העליון מפני העשן שלא יכנס בעיניו, עכ"ל. וכן בגמ' שבת [ל"ה ע"ב] א"ל רבא לשמעיה אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן, אדשימשא אריש דקלי אתלו שרגא, ביום המעון מאי, במתא חזי תרגולא, בדברא עורבי וכו'. ופרש"י, בשיעורא דרבנן - בין השמשות. אתלו - הדליקו את הנר מבעוד יום. חזו תרגולין - היושבים על הקורות מבעוד יום, וכן העורבים בשדה, עכ"ל.

ומה"ט מצאו כמה אחרונים הוכחה שאין תרגולים החדשים בכלל התרגולים, וז"ל בגורן דוד [הנ"ל]: וגם נזכר שם שבת דף ל"ה ע"ב דהתרגולין סלקו אקורות ללון, ואלו יושבים ולנים בעמק, וכן הוא שם בפרק המוציא (ע"ז ע"ב) - מפני דעיילו אדפי. וז"ל במכתבו הנד' בקובץ נזר התורה [הנ"ל]: ובאמת לדעתי לאו מינא דתרנגולי' נינהו, כיון דהש"ס העיד לן בשבת ד' ל"ד ובפ' המוציא דתרנגולים לנים בראשי הקורה, ואילו החדשים משכבם בלילות הוא בתחתיות הארון.

²⁸ [וזוה שהבאתי (שם בהערה ז' הנ"ל) כמה פוסקי' שכת' שהביצים רק מעט געהל ורק נוטה לאדמימות, כנר' היי' משום שהי' להם רק תערובות החדשים ולא החדשים עצמן, וכ"כ בצלותא דאברהם: וביציהן מעט אדמדמות 'עט וואש רייטליך', וכפי דברי קצת אומרי' שבעת בואן מתחילתן למדינתנו טרם שנתבלבל זרעם בהזדקקם לעופות שבמדינתנו היו כלן אדמונים במראיהן אשר לא כאלה בעופות שבמדינתנו (ובהמשך דבריו כתב: והנה העופות החדשים מכבר כפי מה שהן בתולדתם הראשונה כבר ספו תמו כמעט, ועופות המתהלכות בזמנינו כלן הן מעורבבין בכח תולדה משניהן)].

וז"ל ביד הלוי: אינו עולה בלילה ללון. ובמהר"ם שיק [הנ"ל]: מנהגם משונה- דהם לנין ע"ג קרקע. וכ"כ מהר"ם שיק בתרי"ג מצות (מצ' תע"א): אבל יש בהם שינוים הרבה- אינם יושבים בגבוה כמו התרנגולים שלנו, ועוד כמה שינוים. וכן בדרכ"ת: מנהגם משונה משאר תרנגולי' שלנו שהם לנים ע"ג קרקע.

ובלקוטי חב"ר בן חיים [ח"ה, ח"א, ליקוטי ס' יהודא יעלה ח"ב]: ה' להם שוואנג קראפט [-ה"י כח העפפה (כמ"ש להלן בח"י)], מה שהי' הפלא הגדול באותן מקאכניא שאפי' גובה אמה לא יכלו לעוף. [עוד שם]: גם לא הי' להם שוואנג קראפט אפי' לדלוג על ספסל. [ח"י, הערות על שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד]: אין בהם כח עפפה לפרוח אפי' על תל גבוה קצת.

גידול הנוצות בישראל

עוד ענין שמצינו הוא, שבתרנגולים החדשים נוצותיו שיש בהם קולמוס שנמצאים בכנף ובזנב מתאחרים לגדל (נקרא slow-feathering או late-feathering), משא"כ בהישנים בדרכ"כ היו ממהרין לגדל (נקרא fast-feathering או early-feathering). אולם גם בהישנים הי' נמצא לפעמים ענין איחור הנוצות וכמ"ש הערוך לנר²⁹, ובפרט אצל הקבריזער האמיתי [מקבריץ, והיתה נאכלת בצפת], שזה א' מהשתים או שלשה דברים שהקבריזער דומה ל'קוטשין' (וכמו שכתבתו מא"י שדומה רק בזה שהוא נמי גדול, ושהנוצות גדלין לאט (slow feathering) ולכן כשהוא צעיר הוא נראה מקצת ערום³⁰, ושקולו עבה קצת, אבל חוץ מג' דברים הללו דומה ממש לתרנגולים הישנים).

ומחוסר המקום השמטנו פה כמה משינויי החדשים לעומת הישנים, [גם תכונות עיקריים כגון קול קריאת התרנגול ועזות התרנגול], ועע"ש.

תרנגול הלעגהורן

ובכל מה שמבואר בדברי האחרונים בתכונות התרנגולים הישנים, התרנגול הלעגהורן זהה במכוון כתרגולים הישנים והפשוטים בלי שום שינוי, אשר נאכלים אצלנו במסורות בכל הדורות.

ודרך אגב אעיר ששמעתי מכמה שוחטים ותיקים ששחטו אותם בקביעות בבתי שחיטה- גם לאחר שכבר תפס עופות הפטם את השוק, ולדוגמא סיפר לי שו"ב חשוב שזוכר שהיו שוחטים אותם ב'וויינלאנד' פעם בשבוע (למען עשיית מרק תרנגולים, שכיון ששחטו דוקא הנקבות הזקנות, אין בשרם טוב כ"כ לאכילה, ולצורך מרק ('וויך'), אדרבה בשרם יותר טוב כיון שהטעם יותר חזק).

הכלאת תרנגולים

מגדלי העופות, רגילים לעשות הכלאות העופות, והיינו שמזוגים זכר ונקיבה ממשפחת אחרת "מאותו מין וזן", כדי להכניס דם חדש, הנקרא Fresh Blood Lines, ועושים זה ע"י או"ט ברידינג (out-)

²⁹ וז"ל: כפי הנכתב לי מהרה"צ ונאמן מיר' שמו הר"ר שמעון דייטש נ"י, התרנגולות שמתירין שם (נקראים קיבריזיר הינער) אינן העופות החדשים שבאים אצלנו, כי העופות ההם לא משונים בשום ענין מהתרנגולים הידועים בכל המדינות להיתר רק שהם גדולים יותר מהרגילים, ויש להן שינוי בגידול נוצות, וידוע שגם אצלנו נמצאים שינויים כאלה, אבל בקול התרנגול ואופן הגידול ברגלים גבוהים, ומראה העור והביצים, אין שום שינוי בתרנגולים ההם, משא"כ בתרנגולים החדשים שיש כל השינויים האלה. [עכ"ל].

וגם בכתבי העמים בזמן ההוא (תרכ"ג), שמזכיר שאצל זן "ספאניש" רבים מהם מאחרים לגדל נוצותיהן: עי'

(Spanish): SHEEP, SWINE, AND POULTRY; R. JENNINGS, PA 1863; pg 51-52:

³⁰ כ"כ ר' בצלאל ברש"ח בעיתון 'הלבנון' שנה ג', בדרכ"ח אדר תרכ"ו [עמו' 65]: שהעופות הגדולים הנמצאים כאן יקראו בשם תרנגולים קיבריזיר, אולי ראשית ביאתם לכאן הוא מאי ציפרען- ובערבי קיבריץ, תמונתם כתרגולים פשוטים- רק גדולים מהם וקולם עבה מעט יותר, ובשאר דברים שוים לשאר תרנגולים מצוים, גם זנבות יש להם, רק בצאתם מבציהם עד לאחר ב' חדשים לא יש להם נוצה ויתיצבו ערומים ולא יתבוששו, אח"כ יתכסו מעט בנוצה עד שיתכסו לגמרי ... באה"ק נאכלים למי שיש לו כסף- כי המה ביוקר. עכ"ל.

אולם ר' שמעון דייטש מירושלים כתב שאינו משונה בקולו ומשונה רק בגדלות וגידול נוצות [-לאט], כמו שהביאו הערוך לנר [הנ"ל]. ובשו"ת דבר משה מהדו"ק סו"ס מ"ה כותב על ר' שמואל העליר מצפת בזה"ל. ומצייר אותם כי המה גדולים ומשונים וגובה להם, וכשנולדים יעבור זמן רב שאין עולה שום נוצה על גופם- והולכים ערום וכו'.

(Breeding,) דהיינו שמכניסים תרנגול מאותו 'בריעד' גופא- רק שהוא אינו אב או אח או בן וכדומה, דענין "דם חדש" הוא שתרגול שמכניסים אינו קרוב ביותר לאותו 'עדר', והסיבה לכך הוא דאם התרנגולים רק מאותו משפחה ממש, דהיינו כעין אחים ואחיות, דבר זה גורם שבמשך הזמן התרנגולים הנולדים מהם מחוסרים כוחות וגנים שונים, שהתרנגולים מתדרדרים כשלא מכניסים ביניהם מידי פעם תרנגול זר, ובפרט כשיש רק מעט תרנגולים בתוך ה'עדר' (אבל ב'עדר' גדול אינו נחוץ כ"כ).

והדרך לזה הוא א' מב' אופנים, או שהאיכר משמר ב' עדרים נפרדים, ומפעם לפעם מכניס מזו לזו ומזל"ז, או אם לא עשה כן, אז הוא רוכש תרנגול (מאותו 'בריעד' וצבע) משכינו או איכר אחר.

וענין עירוב "דם חדש" (דהיי' מאותו 'בריעד' וצבע כהנ"ל) יכול להי' בין ע"י זכרים בין ע"י נקבות (אלא שבדרך כלל מכניסים זכרים, שזה משפיע ביותר על כל העדר, שהוא מזווג עם הרבה נקבות, משא"כ כשמכניס נקבה חדשה, משפיע רק על צאצאיה, אלא שבדור הבא בניה ישפיעו שפיר על שאר הנקבות).

ענין או"ט ברידינג הנ"ל (out-Breeding,) שעושים אינו גורם שום שאלה במסורת העוף, כל זמן שאינו הרכבה בין מינים שונים (הנקרא cross breeding).

[ומש"כ הרב יהושע הערשקאוויטש שליט"א במאמרו שכדי לחזק הלעגהורן היו מוכרחים להם לערב בהם דם חדש ע"י או"ט ברידינג (out-Breeding), כדי לחזקם, וגם כדי לרומם מעלותיהם, ועשו זה ע"י התערבות זכרים ונקבות ממינים שונים עד שנשתנה צורת גופו וזנבו מקצה על קצה, וציין שם לאיזה מקורות ע"ז, הנה במקורות שהביא, הראשון לא איירי מ'מינים שונים', אלא מ'דם חדש' סתם, והיינו מאותו בריעד עצמו כנ"ל, ומה שהביא לענין כלאים עם ה'בראמא', לא איירי כלל לענין שיפור הלעגהארן (גם לא לענין שיפור הבראמא, ואפי' לא לענין יצור מין חדש), אלא איירי להדיא לענין עשיית 'כרוס' לעשות 'הייבריד', להשתמש בדור ראשון של הצאצאים- וכמ"ש שם³¹, וכן מה שהביא מענין 'יארקס' איירי לענין יצור 'רוז-קאמ-לעגהארן'. וכן ומה שהביא בזה"ל "new blood should come from strange pullets", לא איירי מענין עירוב מינים אחרים, אלא איירי להדיא לענין 'אין-בריעדינג' (in breeding)³²].

תרנגולים שנתגדלו במיוחד וצורתן לא נשתנה

ומה שמצינו בדברי הפוסקים דבכמה מקומות היו רוב התרנגולים מעורבים עם התרנגולים החדשים, פשוט דזה רק בתרנגולים המצויים בבתיים וחצרות, שלא גדלו במיוחד לשם קיום איזה מין³³, דהא האיכרים שרצו לגדל מין מיוחד שישאר במראותו ותכונותו בלי שום שינוי, אין לו שום תועלת בהרכבה עם מינים אחרים, ואדרבה הם מפסידים ע"י הרכבה. וגם מצינו בדברי גדולי הפוסקים דכל זמן שלא נשתנה מראיתו אין לחוש שהם מאותן שנתערבו, עי' בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ק"ז ובשאר אחרונים בזה.

הרוז קאמ"ב לעגהורן

³¹ The Brown Leghorn Fowl; Chas. R. Harker 1879; pg. 28:

Never breed from the cross, unless prepared for years of labor. The pure stock should always be kept for breeders, as after the first cross comes "crying back" to the original ancestors.

וכ"כ כתו' במקור האחר שמביא [1886 Poultry for profit; P.H. Jacobs] עמו' 62-82.

³² The Brown Leghorn Fowl; Chas. R. Harker 1879; pg. 27-28:

in-and-in breeding: Is pernicious, if carried too far, but if we wish to preserve or form a certain type or strain, we must breed in-and-in, or never find what we seek -uniformity. But unrelated blood must be had, or stamina is lost. The sire usually gives the general type and color, therefore new blood should come from strange pullets,

³³ ומה שכתב הרב יהושע הערשקאוויטש שליט"א שלא היו אז מושג של שומרי הטבע, ומה שנקרא בזמנינו (Poultry Association) אינו, ששניהם היה

ה'רוז-קאמ-לעגהארן' Rose Comb הוא מין חדש שייצרו פה באמריקא, ומקובל שנעשית ע"י עירוב ה'האמבורג'³⁴, [וכן כתוב שבאמריקא ובפרט בקאנאדא עירבו בו עם ה'וויאנדוטי' (wyandotte) שיש לו נמי 'רוז-קאמב'].

אבל במקורו באיטאליע לא היה מצוי כלל עוד מין לעגהורן, כדי שיהא מקום לחשוש שמקור הלעגהורן הנפוץ היא ג"כ ממנו, שעל פי המשפט של 'מענדל' (Mendel's law) בזיווג תרנגולים שיש בהם כרבות רגיל עם תרנגולים שיש בהם 'רו"ז קאמ"ב', נמצא שכל הצאצאים יש להם 'רו"ז קאמ"ב', דכיון שיורשים ג'ין א' מהאב וג'ין א' מהאם, נמצא שכל הצאצאים ירשו ג'ין א' לכרבות רגיל וג'ין א' ל'רו"ז קאמ"ב', וכיון שהג'ין ל'רו"ז קאמ"ב' גוברת על הג'ין לכרבות רגיל, נמצא שכל הצאצאים מעוטר ב'רו"ז קאמ"ב', וכשמזווגים הצאצאים להדדי, נמצא שבערך רביע יש להם כרבות רגיל ולהשאר יש 'רו"ז קאמ"ב'³⁵.

וא"כ אם הי' מצוי באיטאליא 'רו"ז קאמ"ב' אצל תרנגולים הפשוטים בחצרות הבתים ובשדות, פשוט שלא היתה דבר נדיר שקשה למצוא, אלא צריך להיות דבר מצוי מאד שקל להשיגו, וא"כ מזה שבהנסיעה בשנת תר"מ [שמטרתה היתה לרכוש באיטאליא לגהורן עם 'רו"ז קאמ"ב' ולהביאו לאמריקא] לא מצאו אף תרנגול א' שיש בו 'רו"ז קאמ"ב', וחזר לאמריקא בידיים ריקנות³⁶, מוכח כביעתא בכוחתא שלא היתה קיים כלל במקורו לעגהורן עם 'רו"ז קאמ"ב', וזן החדש הזה נעשית רק באמריקא ע"י תערובות ה'האמבורג' וכדומה.

בענין עוף הפטם

והלום ראיתי מאמר של הרב יהושע הערשקאוויטש שליט"א, שמאריך להצדיק עוף הפטם, ובסוף דבריו כתב שהגם דבעצם דברי הגוים בענין הרכבת העופות אינם אלא דמיונות שווא ושקר ומלא סתירות, מ"מ אם רוצים לילך בדרך זו, אפשר להטיל דופי וספיקות בכל עוף ותרנגול הנמצא בינינו, דגם על הלעגהורן נמצא בדברי הגוים שהורכב עם תרנגולים אחרים.

והנה במה שמצדיק עוף הפטם, אין רצונו להאריך, שאין עסקי בזה כעת, רק אעיר שמש"כ דמשו"ת בית אבי שכבר דן בכשרות תרנגול הרא"ק קארני"ש רואים שגדולי הרבנים ידעו מזה, אדרבה, הבית אבי מעיר שכבר אוכלים אותו כ"ה שנה, ורק אחר שכבר נאכל זמן ארוך כ"כ, מתעורר על כשרותם. [היינו בשנת תש"נ, וכהיום יהיה כבר קרוב לנ"ה שנה, (ומ"מ אינו ברור בדבריו אם כוונתו שכלל ישראל כבר אוכלים אותם כ"ה שנה, או שבעולם בכלל כבר נתפשט כ"ה שנה- ואולי אצל הבתי

³⁴ Principles and Practice of Poultry Culture. J.H. Robinson, 1912. pg. 355:

As introduced from Italy the Leghorns had generally, if not exclusively, single combs, and that type of comb has, from the time of their introduction, been far more popular than the rose comb developed (as is generally supposed) by infusions of Hamburg blood.

The Book of Poultry, L. Wright 1891. pg. 429:

In America they have had a rose-combed Leghorn, but this was confessedly a cross.

³⁵ דכיון שבין להאב ובין להאם יש ג'ין א' לכרבות רגיל וג'ין א' ל'רו"ז קאמ"ב', נמצא ע"פ סטאטיסטיק, שבהצאצאים, רביע מקבלים ג'ין כרבות רגיל בין מהאב ובין מהאם (ולכן להם יש כרבות רגיל), ורביע מקבלים ג'ין 'רו"ז קאמ"ב' בין מהאב ובין מהאם (ובהכרח יש להם 'רו"ז קאמ"ב'), והשאר (ב' רביעיות) מקבלים ג'ין א' לכרבות רגיל וג'ין א' ל'רו"ז קאמ"ב' (דהיינו רביע א' מהם מקבלים ג'ין כרבות רגיל מהאב, ורביע השני מקבלים אותו מהאם, וכ"ה בג'ין ל'רו"ז קאמ"ב', רביע א' מקבל אותו מהאם, ורביע השני מקבל אותו מהאב. עכ"פ כיון שג'ין 'רו"ז קאמ"ב' גוברת על כרבות רגיל, נמצא שלשני רביעיות הללו יהיו 'רו"ז קאמ"ב'), ונמצא שלרביע יהיו כרבות רגיל ולשלוש רביעיות יהיו 'רו"ז קאמ"ב' (ובהם, לרביע א' יהיו ב' ג'ינים לזה, ולב' רביעיות יהיו רק ג'ין א' לזה, כהנ"ל).

³⁶ עי' מה שהאריך ב'

The Quest of the Leghorn, F.H. Ayres, 1880: pg 25-27

ואעפ"כ הוא לא יכול להודות על האמת, ועדיין דימה שלפני שלשים שנה אכן הגיע 'רוז-קאמ-לעגהארן' מליורנו, ולכן מתמיה למה נעדר מן העולם, ולכן בדה מלבו שזו עצום, שכלי מן העולם בגלל שכרבות 'רוז-קאמ' אינו נאכלת משא"כ כרבות רגיל, וכיון שרוצים לאכול גם הכרבות מה"ט נעלם מין זו. (ומה יענה ע"ז שמעולם [-עכ"פ מאות שנים] אכלו כרבות התרנגול).

שחיטה נתאחר עוד איזה שנים, ודו"ק.], ועי"ע מה שכתבתנו בזה בגינת ורדים [עמו' רל"ה-רל"ו], וכן מש"כ בשם שו"ת ערוגות הבושם ושו"ת בית שלמה דס"ל כדעת הנצי"ב בענין האווזות, לא מצאתי מזה כלום, ובדברי הבית שלמה שציין לא נמצא דבר כזה, [וגם הערה"ב כ' סברה אחרת], ואדרבה בספרי האחרונים רואין שאי"ז דעתם, וכגון בשו"ת צמח צדק (ר' מנחם מענדל מניקלשפורג) יצא לאסור בר-אווזות הבר אע"פ שהיו נאכלים כבר בעירו ניקלשבורג³⁷. וכן בפולמוס תרנגולים החדשים, גם כמה שנים לאחר שהופיע, עדיין נכתבו תשו' לאוסרו. (ואדמו"ר מקאמארנא דעתו הי' נוטה לאסור הקבירצער שבצפת אע"פ שהי' נאכל שם לכה"פ ארבעים שנה).

ומש"כ שכאילו העירור על עוף הפטם יצא מדברי חוקרי הגוים, אינו, שכשרואין בהם צורת תרנגולים החדשים או צורת ה'מאלעי', אין אנו צריכים לדבריהם כלל, אלא הוא ברור מעצמו- מזה שכן הוא צורתם, ולכן זה שה'ראק' הוא ביסודו 'קוטשין\בראמא' מעורב, אין אנו צריכין לקבל דבריהם, שהרי רוב בנין ה'ראק' שוה לה'קוטשין' [ולענין גופו יותר לגוף ה'בראמא'] (רק שכהיום אינו מצוי בה'ראק' נוצות הרגליים, וכן זנבו אינו קצר כ"כ), וכמו"כ זה שה'קורניש' הוא ביסודו 'מאלעי'\אסיל' מעורב, אין אנו צריכין לקבל דבריהם, שברור מעצמו מזה שכן הוא צורתם, ואפי' אם אינו מעורב, הרי רוב בנינו שוה ל'מאלעי' [וביותר דיוק לה'אסיל'], (חוץ מאיזה פרטים קטנים), והארכתי בכ"ז בקובץ גינת ורדים.

בענין אי יש חשש הרכבה על הלעגהורן

ורק במש"כ שמדברי האמוה"ע יוצא שגם הלעגהורן הורכב עם מינים אחרים, ברצוני להעיר איזה הערות.

מש"כ דתרנגול לעגהורן הישנים זנבם כמעט נגע בצווארם (Squirrel Tail). הנה זנב העומד זקוף כנזב ה'סקווירעל', הי' נמצא מעולם בכל התרנגולים, והיתה נחשב למום- בפרט כשרצו להציג אותו ולקבל פרס בשבילם, ומאיזה טעם שיהי' בשנים הראשונים של הצגת זן לעגהארן, היתה ה'מאדא' דוקא בזנב כזה, ולכן בחרו בתרנגולים כאלו, ואחר איזה שנים עזבו 'מאדא' זו וחזרו לזנב רגיל כשאר התרנגולים.

משנת שכ"ז לפ"ק (הנדפס ב'בוך' לפ"ק [-והעתקתיו ממנו] ³⁸)

רגיל בכל התרנגולים שפעמים היו קצרות קצת, ואינו תלוי כלל בהרכבה, לשנה, כבר כתבנו מזה לעיל.

הכלאה מחמת דם חדש, כבר ביררנו

ולדוגמא אביא ציור **מסתם תרנגול** בשנת שע"ז ושנית בשנת תמ"ב

ומש"כ דרגליהם היו קצרות, זה דבר הרגלים ארוכות יותר, ולפעמים וכן מש"כ דהטילו רק 150 ביצים

וכן במש"כ אודות ה'רוז-קאמב, ובענין מזה לעיל.

מה שמביא מס' 'The Leghorns' שהרכיבו הלעגהארן עם 'אסיאטיק', אינו נכון, אלא בס' ההוא מביא ממגדל א' שכתב שהוא משער שצהבות הרגליים וכן חוזקם הגיע ללגהורן ע"י תערובת תרנגולי אסיא

³⁷ ז"ל (ס' כ"ט) והנה נשאתי ונתתי בדבר עם הלומדים שבעיר ואמרתי שיש למחות על בני העיר שלא יהיו נוהגים עוד היתר באלו בר אווזו' שאינן בני תרבות, אחר שנודע לנו ע"י החקיר' שאין לבני העיר שום קבלה ומסורת שהן ממין טהורים, אלא שלא למדו שיש לחלק בין בר אווזות שהן בני תרבות לשאינן בני תרבו', ואנו למדנו שיש לחלק ביניהם. וכו'. והא דגדולי המורים שהיו פה עד עתה לא מיחו על ידם, אין זו ראי' כלל, דודאי לא היו יודעים שהיו נוהגים בו היתר, כיון שאין מצוין כל כך ולא בא שום אדם לשאול על זה להמורים וכו' (עכ"ל). [ואין הנקודה שלא היו מצוין כ"כ, אלא הנקודה שלא נשאלו המורים.]

³⁸ Vorstelijcke Warande Der Dieren; Joost van den Vondel, 1682. (first published in 1617); pg. 114. (The engraving are engraved by the Flemish engraver Marcus Gheeraerts the Elder in c. 1567)

(דהיי' קוטשין וכדומה, א"נ מאלעי וכדומה, וצאצאיהם)³⁹, והוא רק השערה בעלמא להסביר מאין הגיע להם רגליים צהובות, והיינו **דסבר דאין נמצא מתרנגולים הישנים עם רגלים צהובות**, לכן שיער דצהבת הרגלים של הלעגהורן בא מהרכבה, אך עי' בגינת ורדים (הערה ו') **שהוכחנו שרגליים צהובים היה בנמצא כבר לפני שהגיע תרנגולים החדשים**, עי"ש, וא"כ קו' מעיקרא ליתא- וא"צ להשערות אותו מגדל כדי ליישבו, וז"פ.

אגב, מתחילה (תרל"ג) גם מר רייט שיער השערה זו⁴⁰, אבל אחר שנת תר"מ הוציא השערה זו מספרו.⁴¹

ההרכבות היו רק לשאר מיני לעגהורן

ומש"כ דהרכיבו הלעגהורן במינים הללו: Hamburg Yorkshire redcaps, Malay, Cochin, English Game birds, Brahma, Houdan, Japanese phoenix ועוד.

וכן רוב רשימה הארוכה הזו, אינו נוגע כלל ללעגהארן הלבן, אלא הם תערובות שעשו בכדי לייצר צבעים חדשים של 'לעגהארן' כגון 'זהב' באפ' (buff) ו'דאק-ווינג' (duckwing) וכדו'. או לייצר מין חדש של 'רוז-קאמ-לעגהורן' (rose comb) ע"י תערובות עם תרנגולים שי"ב כרבולת הנ"ל [וכהנ"ל].
ונפרט א' לא':

(1) האמבורג (Hamburg): תערובת זה הי' בכדי לייצר ה'רוז-קאמב לעגהארן', וכמו שכתו' להדי' בהמקורות שהביא.⁴²

(2) יארקשייר רעד-קאפס (Yorkshire Redcaps): לא הביא מקור לזה, ואם יש לזה מקור, הוא בודאי רק לענין ה'רוז-קאמ-לעגהארן' ('רעד קאפ' פירושו 'כובע אדום', וה'רוז-קאמב' הי' נמי מכונה בשם זה), וכהנ"ל לענין 'האמבורג'.

(3) קוטשין (Cochin): תערובת זה היתה בכדי לייצר או לשפר ה'באפ לעגהארן' (Buff Leghorn) ע"י עירוב 'באפ קוטשין', וכמו שכתו' להדי' בהמקורות שהביא.⁴³

(4) בראמא (Brahma): לא הביא שום מקור לזה.

³⁹ The Leghorns; J.H. Dervenstedt 1911; pg. 16:

He is of the **opinion** that the **yellow legs** and hardiness together have been introduced by a cross with the Asiatic, to which the American breeders are very prone, and which is known to produce good results.

⁴⁰ The illustrated book of poultry; L. Wright 1873. pg. 231: (in 1880 edition, pg. 232)

⁴¹ The book of poultry; L. Wright 1891. pg. 228: 1914-1915; pg. 255:

⁴² The Brown Leghorn Fowl; Chas R. Harker 1879; pg. 20:

But cup combs, **rose combs**, all, in my opinion, are of Dutch origin, bred into the Leghorn, or true Italian fowl, through the Golden Hamburg, and not by a native fowl of the land bordering the Mediterranean.

The Leghorns; J.H. Dervenstedt 1911; pg. 20:

Some people claim that the Leghorns with **rose combs** came originally from Italy ... I (=T.F. McGrew) always claimed that they were made from Hamburgs and Leghorns. Mr. McGrew's own statement of the origin of Rose Comb Brown Leghorns is shared by the majority of Leghorn breeders today. ...

Rose Comb White Leghorns were claimed to be sports of the Rose Comb Browns, by some breeders, while others maintain that they were made by crossing a rose comb white sport with a White Hamburg, Mr. J. Forsyth, of Owego, N. Y., having successfully made such a cross twenty years ago.

⁴³ The Leghorns; J.H. Dervenstedt 1911; pg. 17:

Lewis Wright, in his book, "The Practical Poultry Keeper," London, England, 1899, remarks: "**Buff Leghorns** have become very numerous and popular. They appear to have been bred from Italian stock, crossed with weedy Buff Cochins..." This Cochin-Italian cross furnished the foundation blood of the present day **Buff Leghorn**...

Races of Domestic Poultry; 1906; pg. 72:

since their introduction into Britain the White Minorca has been outcrossed into the White Leghorn, Black-red Game into the Browns, and Black Minorcas into the Blacks. In respect to these crosses we speak below. But the **Buffs** now seen have had a different Origin, owing their colour largely to Cochin blood. Mrs. Lister Kay, the most successful breeder of Ends in this country, in 1888 imported several Yellows from Denmark, but they were faulty in colour. The cock was crossed with Yellow hens and also with Buff Cochins, and the latter gave the desired colour.

(5) ענגליש געים (English Game): לא הביא מקורות ע"ז. אולם דבר זה נזכר בכמה מקומות, שיש חוששין או מגידין שעירבו אותו (Black Breasted English Game) ב'ברוין לעגהארן' (Brown Leghorn) כדי לשפר צבע הנוצות.

(6) יאפאניס פיניקס (Japanese phoenix): גם לזה לא הביא מקור. עכ"פ זאת היתה כדי לייצר (או לשפר צבע הנוצות) ה'דאק-ווינג לעגהארן' (Duckwing Leghorn).

(7) האודען (Houdan): לא נזכר כלל במקור השני שמציין, ובמקור הראשון אינו איירי כלל בעירוב 'האודען' בלעגהארן, אלא איירי לענין עשיית 'כרוס' לעשות 'הייבריד' להשתמש בדור ראשון של הצאצאים⁴⁴, - שאין הכוונה לייצר בריעד חדש ולא לשפר ה'לעגהארן' ולא לשפר ה'האודען', אלא פשוט לייצר 'הייבריד'.

והנה לא הובא ברשימה הנ"ל זן ה'מינורקא', שכתבו בכמה מקומות שבענגלאנד עירבו אותו בלעגהארן (אולם יש מכחישים זאת⁴⁵), כיון שגם הוא מתרנגולים הישנים הפשוטים (רק שגדול יותר), ולכן בפשטות לא מעלה ולא מוריד אם עירבו אותו בלעגהארן, ועי' בהערה⁴⁶.

היחיד מבין הרשימה שאכן נזכר באיזה מקום שעירבו אותו בלעגהארן הלבן הוא ה'מאלעי' (Malay⁴⁷).

⁴⁴ The New Book of Poultry by Lewis Wright; pg. 404:

The breed (=leghorn) is not much **used as a cross**; but that with the Houdan is known as an excellent layer and fair table-fowl.

⁴⁵ Profitable Breeds of Poultry, A. S. Wheeler, 1912. pg. 87:

Breeders say that Single Comb White Leghorn blood in the best yards has **never been subjected to crossing**, but has been linebred toward perfection.

The Poultry Yard, E. Watts (1863-1870. revised by E. Brown, 1892). pg. 85:

It may be well to say that there is no doubt that the English Leghorn differs very considerably from the American. this is **not the result of crossing** with other breeds, for **the whites have not been so crossed**.

The Leghorn World, vol. 6 no. 3, Nov. 1921. pg. 58 (The American and English Leghorns Compared. C. T. Patterson):

The great contrast between the American and English Leghorn has caused the question to be asked, frequently, as to the origin of the English, and whether it is a pure Leghorn or whether it has foreign blood in it.

I had the pleasure of spending three days with Mr. Barron a few years ago, and asked him this same question. His explanation was that fourteen years before that time he began trapnesting and using only the highest producers as breeders; that production was his sole guide in selection, and that fourteen years had developed the type we have today with the large comb, long back and straight, high tail, and that if there was any foreign blood in them it was there when he began and he didn't know of it.

⁴⁶ הנה בקובץ עץ חיים קובץ כ"ה, כתבתי מאמר לבאר דעתו הק' של מרן ד"ח צ"ל, בענין הקבריצער הקוטשין והבראמא, [שהגיע למערכת עץ חיים המכתב שנשלח מהכולל בצפת להד"ח אודות הבאת הקבריצער לצאנז (שהזכירו הד"ח בתשובותיו), וגם העתק חדש מא' מתשו' הד"ח בענין זה, והיו עומדים להדפיסו בהקובץ [ולמעשה נדפס בקובץ כ"ז], ולשהשלמת הענין ביקשו ממני שאכתוב קצת אודות ההיסטוריה והפולמוס ובפרט לבאר דעתו הק' של הד"ח (שבמשך השנים כתב בענין זה י"ג תשובות)].

ובאמצע הדברים כתבתי דרך אגב, שבאתי שם רק לברר דעתו הק' של מרן ד"ח אודות הקוטשין, אבל למעשה נתפשט בקרב ישראל להתיר תרנגולים ההם [ר"ל תערובתם], שהרי בשר תרנגול הנאכל בא מתערובת ה'ראק' שהוא מצאצאי הקוטשין [וגם בראמא], ואפי' הביצים הלבנות הנאכלים שבאים מהלעגהארן, גם בזה מעורב יחוס הקוטשין, שהרי עירבו בלעגהארן המינורקא - שבו מעורב ה'לאנגשאן' (ע"כ).

והנה אחר העיון נר' שאי"ז טענה כלל, שהרי זה שאומרים "שבענגלאנד" עירבו בלעגהארן הלבן את ה'מינורקא' - אומרים זאת על 'מינורקא הלבן', (ושם השתמשו בזה גם בכדי להגדיל ה'לעגהארן', אבל באמעריקא לא רצו להגדילו). אבל זה שמספרים שעירבו ה'לאנגשאן' ב'מינורקא', כ"ז נכתב על 'מינורקא השחור' - שעירבו בו 'לאנגשאן' השחור, אבל לא נזכר כן (לפי מה שאני זוכר) גם על 'מינורקא הלבן', (ועוד שאומרים שעירבו ה'לאנגשאן' ב'מינורקא-שחור' היתה כדי ליפות שחרות הנוצות, ואי"ז נוגע ל'מינורקא-לבן'). וא"כ כיון שכתוב רק ש'מינורקא הלבן' מעורב בלעגהארן הלבן ולא 'מינורקא השחור', א"כ אין כאן חשש שהגיע יחס ה'לאנגשאן' ללעגהארן הלבן.

[ואפי' לענין לעגהארן השחור - שאומרים שעירבו בו 'מינורקא השחור', אינו מוכח שהגיע לו יחס ה'לאנגשאן', שהרי זה שאומרים שעירבו ב'מינורקא השחור' ה'לאנגשאן', נמי אינו ודאות, ובפרט שאפי' אם אמת היא שעירבו לאנגשאן ב'מינורקא השחור', לאו-דוקא שהמינורקא שעירבו בלעגהארן הי' מאותן שנתערב (שיתכן שרק בקצת תרנגולי מינורקא עירבו אותם והשאר נשארו נקיים), ויתירה מזו, הרי ה'לאנגשאן' הגיע רק לאחר שנת תרל"ב - ולא נתפרסם עוד כמה שנים, וא"כ אם עירבו ה'מינורקא השחור' בלעגהארן השחור רק לפני שנת תרל"ו - פשוט שלא היתה לאנגשאן מעורב בו !. עכ"פ לענין לעגהארן הלבן ודאי אינו חשש].

⁴⁷ ובקובץ עץ חיים שם, הוספתי דרך אגב סתמא בפשיטות (ע"פ מעט מקורות), שבענגלאנד עירבו בלעגהארן גם המאלעי, [ועוד שראיתי כתוב שבאמעריקא עירבו ה'לעגהארן' עם ה'וויאנדוטי' שהוא מתערובות הקוטשין].

אבל כיון שלא היתה זאת כלל מענין מש"כ שם, לא ירדתי אז לחקור אחר המקורות לתערובת המאלעי, ולהרהר האם אכן יש דברים בגו. אבל אחר העיון מתברר שבאמת אין לחוש כלל לתערובת המאלעי ככ"מ ש'למעלה' (וענין ה'וויאנדוטי' שייך ל'רוז-קאמ-לעגהארן, כהנ"ל).

רעיון זו מקורו מאדם א' מענגלאנד ששמו מר ווערעי (L.C. Verrey), ומדבריו נראה שהוא רק השערה שלו, והוא השערה מוזרה מאד, שהרי בכדי להגדיל הלעגהורן (-שבענגלאנד רצו להגדיל אותם), די במינורקא, ולמה יצרכו למאלעי, ולכל היותר יקחו מצאצאי תרנגולים החדשים. ומר ווערעי [הנ"ל] הסביר שעירבו מאלעי גם בכדי לחזק ירקות הרגליים [מלבד הגדלות], אבל חבירו מר סטורגס (T.W. Sturges) כשמביא דבריו מסיים, שכל המגדלים מכחישים דבר זה, ואכן לא נמצא הוכחה לזה.⁴⁸

וגם הסבר השערות מר ווערעי, אינו מובן כלל, וכי היו חסרים תרנגולים עם רגליים צהובים, אתמהה! גם היו נפוצים תרנגולים עם רגליים צהובים שהצטיינו בהטלת ביצים (כ'בראמא' ו'ראק' וכדו'), ולמה ישתמשו במאלעי שהוא הגרוע מכל בהטלת ביצים, לשפר הלעגהורן שמיועד להצטיין בהטלה, וגם צורתו מתנגד ביותר לצורת הלעגהורן, (ויכולים ליקח צאצאי הקוטשין כהנ"ל). ולכן נראה שכל ענין עירוב המאלעי בהלגהורן הוא מופרך מתוכו, ואין בו מקום לחוש כלל.

בענין נוצות הרגלים

ומש"כ דמה שמצאו פעם שלפעמים נמצא נוצות על רגלים, ומזה רצה להוכיח שבא ע"י הרכבה, כן הבאתי בקובץ עץ חיים קובץ כ"ה הערה ט'. אולם בקובץ בגינת ורדים קובץ ל"ד הערה כ"ה, כתבתי להעיר שתכונה זו של נוצות על האצבעות, כבר היה נמצא בתרנגולים באיטאליא לפני שהגיע ה'קוטשין', וכבר נזכר שלש מאות שנים לפני"ז בס' 'אלדרובאנדי', עי"ש.

ועיין ע"ש בגינת ורדים בסוף הערה כ"ג, שהבאתי שבשו"ת דבר משה מהדו"ק (סו"ס מ"ה) כותב על הג"ר שמואל העליר מצפת בזה"ל: ומצייר אותם כי המה גדולים ומשונים וגובה להם, וכשנולדים יעבור זמן רב שאין עולה שום נוצה על גופם- והולכים ערום, ובארכובתם יש בהם נוצת כמו זר שיש ליונים, ומעולם אכלו אותם כל גדולי ישראל, עכ"ד. [וחבל על שלא הביא לשונו של ר"ש העליר, ואין לנו מכתב ההוא]. למעשה בשאר תשובות האחרונים לא נזכר שהיה נוצות בארכובת הקבריזער, חוץ ממה שהעתיק בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ק (ח"ב סי' קנ"ב) מכתב הגה"ק ר' נ"ח הורוויץ זצ"ל נכד הד"ח זצ"ל וז"ל: אך נוצות אין למו על הרגלים- רק קצת דקצת קטנים מאוד. [עכ"ל]. ולפי דבריהם, נמצא שנוצות הקטנות (down) שבין אצבעות הרגל אינו ענין חדש, והי' נמצא בהקבריזער מצפת, ודו"ק.

ומה שהביא בסוף המאמר איזה תמונות מתרנגולי לעגהורן משונים, פשוט שאין ענינים לכאן, דכל דברנו קאי על התרנגול הנפוץ לגדל ביצים, ולא על השארי תרנגולי הלעגהורן, והתמונה של הלעגהורן עם זנב הנוטה למטה, הוא תמונה אחת מני עשרות תמונות מאותו ספר גופא, וכולם נראים כהוגן, ומחבר ספר ההוא מראה שמצא לעגהורן בעל מום שאינו יכול להגביה זנבו.

סוף דבר

היוצא מכל הנ"ל שמובן מאוד אלו הרוצים למנוע מלאכול עוף הפטם, ולהדר לאכול הלעגהורן, והיה בזה שלום.

⁴⁸ The Poultry Manual, Rev. T. W. Sturges, London 1911. pg. 445-446:

There is some ground for Mr. Verrey's contention that this spotless whiteness is the result of alien blood. He considers that a White Minorca cross was introduced to impart the spotless plumage, but there was a corresponding loss in leg-colour, and that to remedy this, as well as to impart size, another cross was made with the White Malay.

Breeders of the modern type deny the allegations, and direct proof of the cross does not seem to be forthcoming. No one, so far as I am aware, has confessed to the introduction of this blood.